

ZELDEN HOOFDPERSOON

DE GANS IN DE NEDERLANDSE VOLKSVERHALENBANK

IN 1972 ZONGEN JOHN LENNON EN YOKO ONO 'WOMAN IS THE NIGGER OF THE WORLD'. MISSCHIEN KLINT HET ENIGSZINS PATHETISCH, MAAR WE KUNNEN STELLEN DAT 'GOOSE IS THE NIGGER OF THE FOLKTALE'. GANZEN HEBBEN IN SPROOKJES EN ANDERE VOLKSVERHALEN BOVENAL EEN DIENENDE EN ONDERDANIGE FUNCTIE WAAR ZE VERDER WEINIG WAARDERING OF ERKENNING VOOR KRIJGEN, EN VOLKSVERHALEN ZIJN WAT DAT BETREFT EEN REDELIJKE AFSPIEGELING VAN DE HISTORISCHE WERKELIJKHEID.

Ganzen waren nuttig als (k)wakers op het erf: (vreemd) bezoek werd alert begroet met een hoop lawaai. Als de ganzen tekeer gingen werd het tijd voor de boer om te kijken wie er aankwam. Verder leverden deze vlezige watervogels het nodige aan voedsel, met de geplukte veertjes als bijproduct voor in de kussens of het matras. De slagpenen – niet onbelangrijk – werden bijgesneden als pen: van de middeleeuwen tot in de 19^e-eeuw is menig boek volgeschreven met de ganzenveer. Desondanks kan de gans in de Lage Landen niet rekenen op enige vorm van uitbundig eer- of dankbetoon.

In onze volksverhalen blijft de gans toch een beetje een duffe figuur. Hij is zelden de held of de hoofdrolspeler; hij is vrijwel altijd bijfiguur, object, lijdend voorwerp... Zo is er het Grimm-sprookje van de *Gänsemagd* (het *Ganzenhoedstertje*) waarin een uitgehuwelijkte prinses gedwongen wordt van rol te wisselen met het dienstmeisje: het gewone meisje trouwt de prins en de prinses moet het nederigste en simpelste werk doen: de ganzen hoeden. Maar daar houdt de rol van de ganzen al weer op. In onze sprookjes zijn de eend, de gans en de zwaan nogal eens uitwisselbaar: zo is het Grimm-sprookje van de *Goldene Gans* in Nederland en Vlaanderen vooral bekend als *Zwaan Kleef Aan*.

Er zijn twee uitzonderingen waarin ganzen een iets prominere rol spelen. De internationale volksverhalencatalogus van Aarne, Thompson en Uther identificeert één volksverhaaltje met het nummer ATU 227: *Geese Ask for Respite for Prayer*. Een groep ganzen wordt overvallen door een vos. De ganzen vragen uitstel voordat ze opgegeten worden: ze willen nog één keer bidden. Het blijkt een gebed zonder eind te zijn, want de ganzen blijven maar gakkken. Het eindigt ermee dat ze zich ofwel uit de voeten weten te maken, ofwel dat ze de boer alarmeren die de vos verjaagt. Dit is dan het grootste ganzenwapenfeit in de Europese volksverhaalgeschiedenis. Ook in Friesland is dit verhaaltje tweemaal uit de volksmond opgetekend. Bij de gebroeders Grimm komen we het verhaaltje tegen als *Der Fuchs und die Gänse*.

De tweede uitzondering is ATU 219E**, *The Hen that Laid the*

Golden Eggs. Zoals de titel al aangeeft, gaat het vaak om een kip die gouden eieren legt. Maar als variant komt ook de gans met de gouden eieren voor. Elke dag legt de gans een gouden ei. In plaats van daarmee tevreden te zijn, snijdt de boer de gans open: hij vindt helemaal niets en nu is de bron van zijn rijkdom dood. Deze aesopische fabel is bij ons driemaal opgetekend; tweemaal in het Middenlands, en eenmaal in het Fries, maar eigenlijk kennen we 'de gans (kip) met de gouden eieren slachten' alleen nog maar als staande uitdrukking.

WERKELOOSHEID

Dus er valt met ganzen in volksverhalen weinig te lachen? Integendeel. Als we ergens ganzen tegenkomen dan is het in het specifieke genre van de grappige sprookjes (de *Schwankmärchen*), de sterke verhalen, de leugensprookjes en de moppen. De Nederlandse Volksverhalenbank (www.verhalenbank.nl) bevat op het moment van schrijven 44.148 volksverhalen: sprookjes, sagen, broodjeaapverhalen, legenden, moppen, raadsels et cetera. Het gaat dan steeds om verhalen die voor langere of kortere tijd mondeling hebben gecirculeerd tussen (groepen) mensen. Zoeken we in de Volksverhalenbank op 'gans' dan levert dat 74 treffers op, terwijl het zoekwoord 'ganzen' (deels overlappend) resulteert in 39 treffers.

Betrekkelijk modern zijn de grappen die stammen uit de tijd dat er nog een GAK bestond (thans UWV). Bij het Gemeentelijk Administratiekantoor kon men destijds zijn werkloosheidsuitkering ophalen. Vooral de zogenaamde gastarbeiders hadden de naam om alleen maar voor een uitkering naar Nederland te zijn gekomen: 'Waarom heeft een Turk als hij Nederland binnenkomt altijd een gans bij zich? Om hem de weg naar het GAK te wijzen.' (GLURE124)

Onder de autochtone bevolking hebben Helmonders de reputatie nogal werkschuw te zijn: 'Bij het station in Helmond loopt een man met een gans te wandelen. Een reiziger toont zijn verbazing, waarop de man beweert dat zijn gans kan praten. Dat

Door Theo Meder

ZELDEN HOOFDPERSOON

Martin van Maele, tekening uit de erotische reeks *La Grande Danse Macabre des Vifs* uit 1905

wil de reiziger wel eens horen. De man vraagt zijn gans: 'Waar gaat het baasje naartoe?' De gans schreeuwt: 'GAK GAK GAK.' (HELMOND027)

Traditionele grappige sprookjes zijn in nog meer versies te vinden in de Nederlandse Volksverhalenbank. Het navolgende jachtavontuur is de baron van Münchhausen eens overkomen, maar de Friese leugenbaron Jan Hepkes Wouda kon er ook wat van. De verteller is, in 1973, Barelde Bijma. Hij vertelde het in het Fries, hier de vertaling:

'Jan Hepkes had een ouderwets geweer, dat geladen moest worden met behulp van een laadstok.

Toen zag hij op een keer een koppel ganzen door de lucht vliegen. Jan had juist zijn geweer geladen, maar was vergeten de laadstok er weer uit te halen.

Toen hij schoot, boorde de laadstok zich door zeven ganzen heen. De laadstok met ganzen kwam in het riet in het water terecht. Ik had mijn laarzen aan, vertelde Jan, maar het water stond zo hoog, dat ze vollieden. Ik pakte de ganzen. Toen ik op de wal mijn laarzen leegde, bleken ze vol met paling te zitten.' (CJ105013)

Van dit leugensprookje staan in de database niet minder dan 24 mondelinge versies en het kan soms nóg sterker: de ganzen vallen op een enorme snoek, en in de maag van de verdoofde snoek zit nog een broedende eend. Met zo'n jachtbuit komt men niet dagelijks thuis!

Feitse Brants uit Drachten was ook zo'n geweldenaar die al eens zeven ganzen met een laadstok naar beneden had geschoten. Op een winterdag komt hij met vaatjes bier op de slee uit Leeuwarden. Hij ziet in de sneeuw een koppel ganzen dat er nogal dorstig uitziet. Feitse slaat een vaatje bier aan en laat de ganzen drinken. Binnen de kortste keren zijn de ganzen zo bezopen dat ze zich gewoon laten oppakken. Feitse bindt een touwtje aan de rechterpootjes en dan het touwtje aan de slee vast. Zo zouden ze hem wel volgen. Na verloop van tijd beginnen de ganzen echter te ontzuieren en vliegen plots tegelijkertijd de lucht in. En daar ging de slee met vaatjes bier ook hoog de lucht in, en Feitse Brants die hing eronder.

De baron van Münchhausen en verschillende Friezen is iets soortgelijks overkomen. Ze wilden ganzen vangen met een stukje glad spek aan een touwtje. De eerste gans slikte het spek door, maar het was zo glad dat het er aan de andere kant weer uitkwam. Dit zag een tweede gans die het spek ook doorslikte, en zo ging dat door tot zeven ganzen. Toen vlogen ze plots alle zeven de lucht in en de held van het verhaal moest erachteraan, of ie wilde of niet.

Al met al kunnen we vaststellen dat ganzen in volksverhalen meestal maar bijzaak zijn. De gans is bewaker, jachtbuit, kussen-vulling en schrijfgerei. In de traditionele volksverhalen staat zijn leven volledig in dienst van de mens. De gans is zelden hoofdpersoon of held, en hij gaat ook nog eens gebukt onder een onnozel imago. Niet voor niets schreef Charles Perrault eind 17^e eeuw zijn sprookjes toe aan ene Moeder de Gans – al is het niet zeker of hij hiermee een dierlijke moedergans bedoelde, of een ganzenhoedster op leeftijd.

In het begin van de 20^e eeuw speelde tekenaar Martin van Maele (1863-1926) met het thema van het eenvoudige jonge (lees: maagdelijke) ganzenhoedstertje en haar onnozele ganzen. Zijn tekening krijgt een sterk erotische lading als de ganzenkoppes veranderen in penissen die op zoek gaan naar hetgeen zich onder de rokken van het geschrokken meisje verschuilt. Maar dit is een opzettelijke artistieke inversie van hoe braaf idyllische ganzenhoedsters en haar gansjes in volksverhalen en volkscultuur worden geportretteerd. ■

Theo Meder is als volksverhaalonderzoeker verbonden aan het Meertens Instituut te Amsterdam. Hij doet onderzoek naar volksverhalen en vertelcultuur in Nederland van de middeleeuwen tot heden in een internationaal perspectief. Hij schreef verschillende boeken en publiceert in diverse internationale tijdschriften.